

Zijn de lokale verkiezingen tweede-orde-verkiezingen?

Simon Otjes & Tim Mickler
Instituut Politieke Wetenschap
Universiteit Leiden
Datum: 25 juni 2026

Inleiding

De gemeenteraadsverkiezingen worden in het publieke debat vaak geduid in termen van de landelijke politiek. De dag na de verkiezingen schreef *de Volkskrant* bijvoorbeeld dat “het Jetten-effect” uitblijft.¹ Ook NRC-journalist Guus Valk stelde kort voor de verkiezingen dat gemeenteraadsverkiezingen, hoewel geen directe graadmeter voor de landelijke politiek, “toch zo [worden] gezien in Den Haag.”²

Vanuit wetenschappelijk perspectief is die duiding niet geheel onterecht. Ook in de politicologische literatuur worden gemeenteraadsverkiezingen immers vaak omschreven als verkiezingen van tweede orde.³ Binnen dit perspectief vormen landelijke verkiezingen de eerste orde. Het uitgangspunt is dat kiezers aan tweede-orde-verkiezingen minder gewicht toekennen, omdat er minder op het spel staat.⁴ Dit heeft twee belangrijke implicaties. Ten eerste is de opkomst bij dergelijke verkiezingen doorgaans lager. Ten tweede sturen landelijke overwegingen het stemgedrag bij tweede-orde-verkiezingen. Zo kan een stem op een oppositiepartij worden gebruikt om onvrede met de landelijke politiek te uiten. In die zin kunnen lokale verkiezingen fungeren als een indirecte graadmeter voor de landelijke politieke situatie. Het is een open vraag *in hoeverre gemeenteraadsverkiezingen in Nederland daadwerkelijk functioneren als verkiezingen van tweede orde, of dat kiezers zich vooral laten leiden door lokale overwegingen.*

Dit rapport schetst op basis van het door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties gefinancierde Lokaal Kiezersonderzoek (LKO) een eerste beeld van de rol van landelijke en lokale overwegingen bij de gemeenteraadsverkiezingen. Eerst gaan we in op de wijze waarop kiezers de lokale en landelijke democratie beoordelen. Vervolgens analyseren

¹ Righton, N. (19 maart 2026). “Het Jetten-effect blijft uit: D66 groeit lokaal nauwelijks ten opzichte van vier jaar geleden”. *De Volkskrant*.

² Valk, G. (17 maart 2026). “Deze verkiezingen zijn geen goede graadmeter voor het kabinet. Wat zeggen ze wél over de koers van de landelijke politiek?” *NRC*.

³ Marien, S., Dassonneville, R., & Hooghe, M. (2015). How second order are local elections? Voting motives and party preferences in Belgian municipal elections. *Local Government Studies*, 41(6), 898-916.

Lefevre, J., & Van Aelst, P. (2014). First-order, second-order or third-rate? A comparison of turnout in European, local and national elections in the Netherlands. *Electoral Studies*, 35, 159-170.

Kjær, U., & Steyvers, K. (2018). Second thoughts on second-order?: Towards a second-tier model of local government elections and voting. In *The Routledge handbook of international local government* (pp. 405-417). Routledge.

⁴ Reif, K., & Schmitt, H. (1980). Nine second-order national elections—a conceptual framework for the analysis of European election results. *European journal of political research*, 8(1), 3-44.

we het stemgedrag, met bijzondere aandacht voor de opkomst en de partijkeuze. Daarnaast wordt in Box 1 stilgestaan bij het vertrouwen in het stemproces. Box 2 bevat een korte methodologische verantwoording.

Hoe kijken burgers naar de lokale politiek?

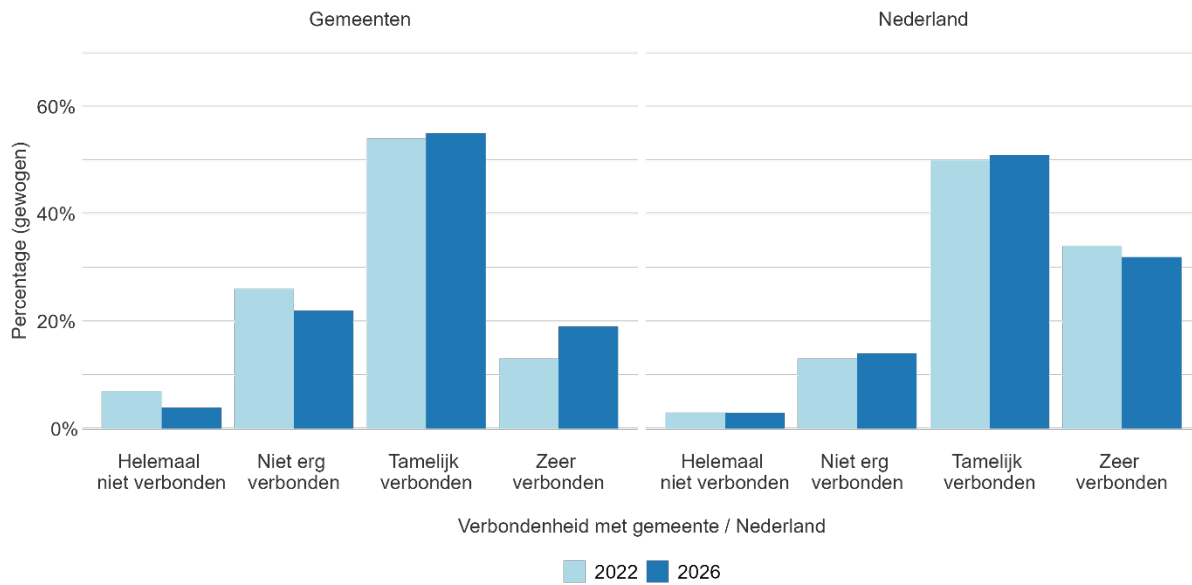
Indien kiezers hun keuze baseren op de lokale context, veronderstelt dit dat zij zich met hun gemeente verbonden voelen, kennis hebben over de lokale politiek en hierover een mening kunnen vormen. Deze sectie geeft een eerste schets van de wijze waarop burgers de lokale politiek benaderen.

We starten met de mate van verbondenheid (Figuur 1). Ongeveer drie kwart van de Nederlandse burgers voelt zich (zeer of tamelijk) verbonden met de eigen gemeente. Tegelijkertijd geeft ongeveer een kwart aan zich niet of nauwelijks met de eigen gemeente verbonden te voelen. Ter vergelijking: de verbondenheid met het nationale niveau ligt hoger; circa vijf op de zes Nederlanders geven aan zich met Nederland verbonden te voelen. Over de tijd gezien zijn de patronen grotendeels stabiel, al is het aandeel dat zich met de gemeente verbonden voelt iets toegenomen (van 67% in 2022 naar 74% in 2026). Voor Nederland blijft het aandeel dat zich verbonden voelt hoog en vrijwel stabiel (84% in 2022 en 83% in 2026).

De vraag is in hoeverre verbondenheid zich vertaalt in politieke interesse. Figuur 2 laat zien dat in 2026 iets minder dan de helft van de respondenten niet geïnteresseerd is in lokale politiek. Ongeveer de helft is tamelijk geïnteresseerd, terwijl een kleine groep van circa 6 procent aangeeft zeer geïnteresseerd te zijn. Om deze cijfers te duiden, kunnen we een vergelijking maken met interesse in de landelijke politiek. Daar is het aandeel zeer geïnteresseerden beduidend hoger, namelijk ongeveer één op de vijf. Tegelijkertijd is de groep niet-geïnteresseerden in de landelijke politiek kleiner dan bij de lokale politiek.

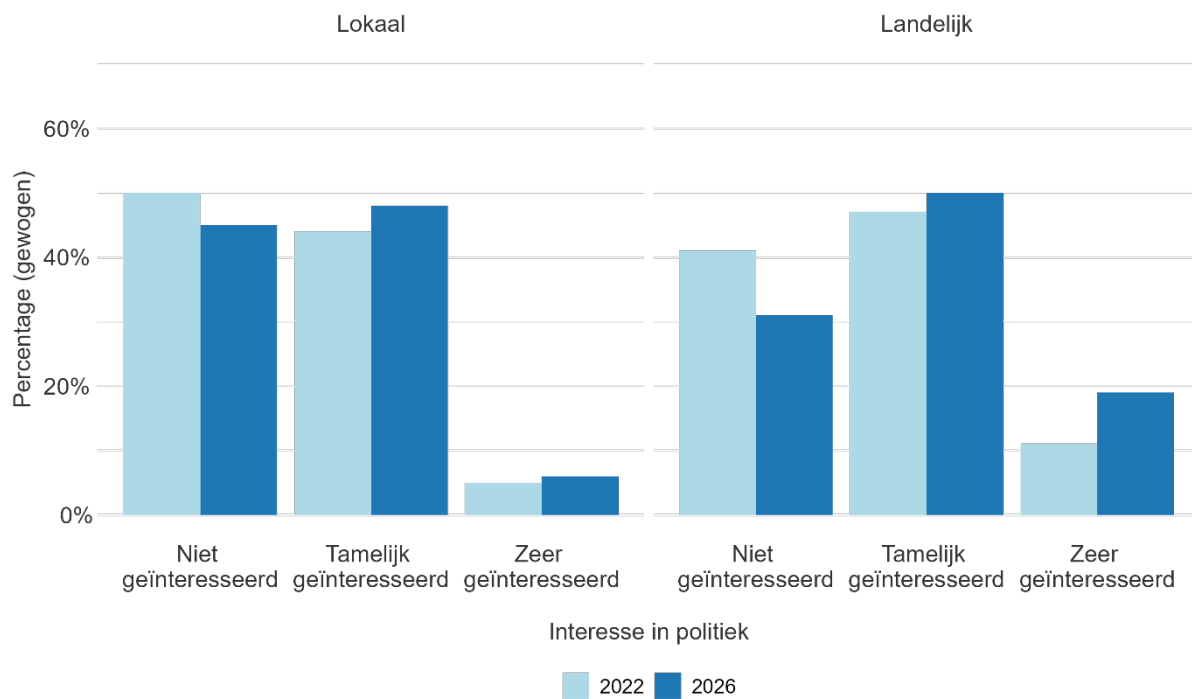
Ten opzichte van 2022 zijn de verhoudingen in de lokale politiek grotendeels stabiel, al is het aandeel niet-geïnteresseerden licht gedaald en het aandeel tamelijk geïnteresseerden iets toegenomen. Er is daarentegen sprake van een duidelijke toename van interesse in de landelijke politiek, met name in de categorie zeer geïnteresseerd (van 11% naar 19%).

Figuur 1: Verbondenheid met gemeenten en met Nederland

Bron: LKO 2022/2026

Figuur 2: Interesse in lokale en landelijke politiek

Bron: LKO 2022/2026

De beperkte politieke interesse lijkt zich door te vertalen in de mate waarin burgers de verkiezingscampagne volgen. Bijna de helft van de respondenten geeft aan de campagne helemaal niet te hebben gevolgd (zie Figuur 3). Een iets grotere groep volgde de campagne niet zo intensief. Slechts een kleine groep volgde de campagne intensief. Een zeer kleine groep, minder dan één procent, volgde de campagne zeer intensief.

Een vergelijkbaar beeld komt naar voren wanneer we kijken naar kennis over het lokale bestuur. We hebben aan respondenten gevraagd wie de wethouders benoemt. Ongeveer de helft van de respondenten weet dat dit de gemeenteraad is. Tegelijkertijd geeft bijna twee op de vijf respondenten aan dit niet te weten.

Deze eerste resultaten over betrokkenheid, interesse en kennis sluiten aan bij het rapport *Burgerperspectieven 2026/1* van Geurkink en collega's, gepubliceerd kort voor de verkiezingen. Zij vinden dat veel respondenten beperkte interesse hebben in lokale politiek, weinig kennis hebben van de werking van het lokale bestuur en hun politieke oordelen daardoor vaker baseren op een algemeen gevoel dan op feitelijke kennis.⁵

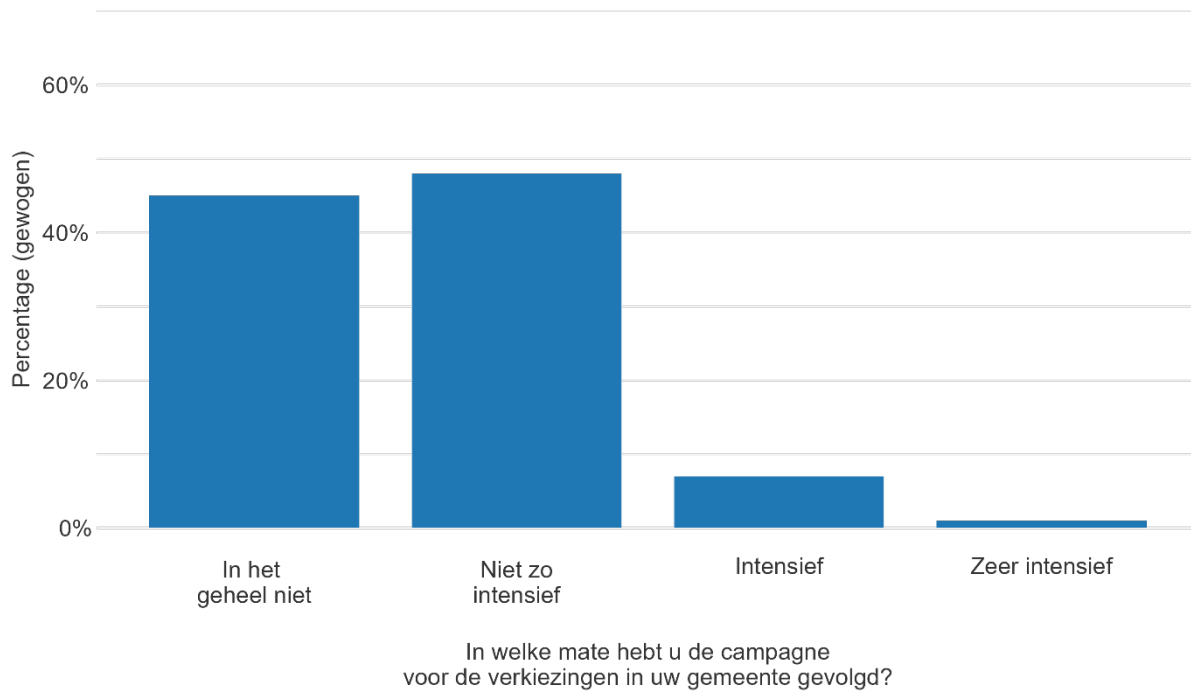
Het oordeel van burgers over het lokale bestuur kan op verschillende niveaus worden geanalyseerd, variërend van specifiek tot meer algemeen. Daarbij kan worden gekeken naar de beoordeling van het zittende college van burgemeester en wethouders, het vertrouwen in politieke actoren, en de evaluatie van het functioneren van de lokale democratie als geheel.

We beginnen met het oordeel over het beleid van het zittende college. Ongeveer drie op de tien burgers is (zeer) tevreden over het functioneren van het college (Figuur 4). Een zeer kleine groep is zeer tevreden, minder dan 1 procent. Ongeveer de helft van de respondenten is noch tevreden noch ontevreden, terwijl circa twee op de tien (zeer) ontevreden zijn. De neutrale categorie is dus dominant. Slechts een kleine groep heeft een uitgesproken positief of negatief oordeel. Respondenten gebruiken de middencategorie vaak als ze te weinig kennis hebben om tot een oordeel te komen; de relatief grote neutrale groep kan daarom erop wijzen dat veel burgers onvoldoende zicht hebben op het functioneren van het college om daar een duidelijke beoordeling aan te verbinden.⁶

⁵ Geurkink, B., Den Ridder, J. & Van Noije, L. (2026). "Burgerperspectieven Bericht 1 > 2026" Geurkink, B., Den Ridder, J. & Van Noije, L. (9 maart 2026). "Nederlanders over de lokale politiek: best tevreden, maar weinig bekendheid" Stuk Rood Vlees

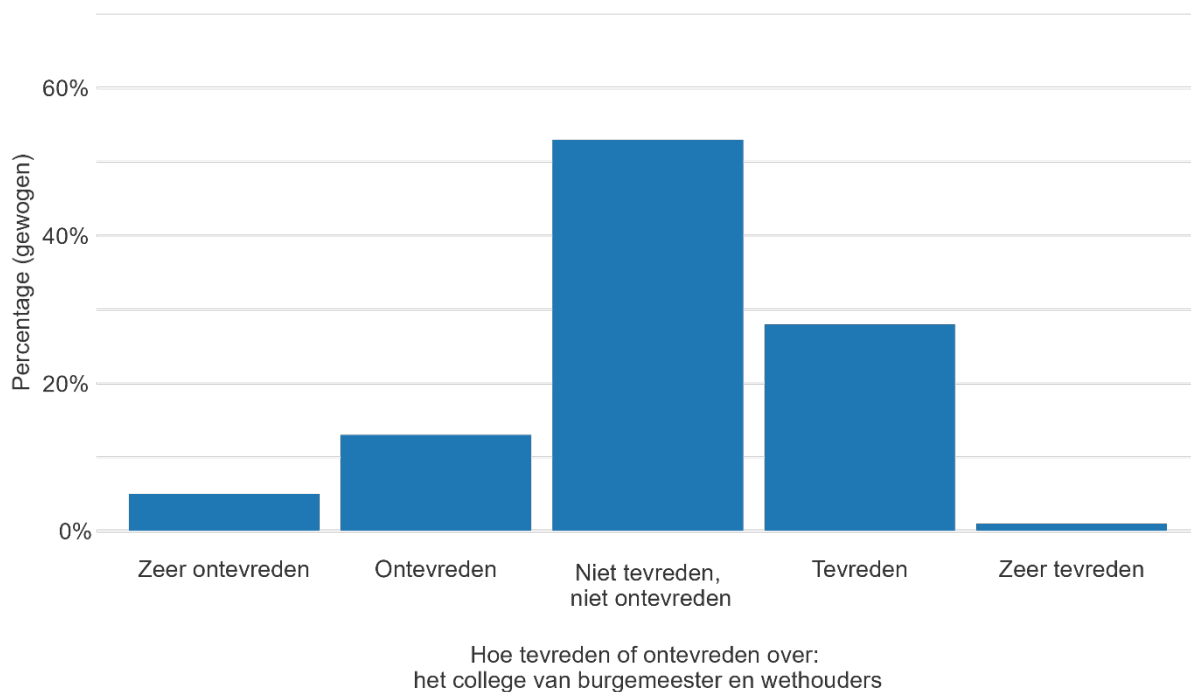
⁶ Daarnaast geeft een kwart procent van respondenten aan geen mening te hebben.

Figuur 3: Mate waarin men de campagne volgt

Bron: LKO 2026

Figuur 4: Tevredenheid met het beleid van het college in de afgelopen vier jaar

Bron: LKO 2026

Het oordeel over het beleid van het zittende college betreft primair specifieke beleidskeuzes. Vertrouwen in politieke instituties is daarentegen een meer algemene attitude. Burgers kunnen het oneens zijn met concrete beleidsbeslissingen, maar desondanks vertrouwen hebben in de manier waarop politieke actoren hun taken uitvoeren. Vertrouwen verwijst daarbij naar de verwachting dat instituties competent handelen en de belangen van burgers meewegen in hun besluitvorming.⁷

We hebben aan de respondenten in het LKO gevraagd hoe groot hun vertrouwen was in lokale politieke instituties: de gemeenteraad, het college en de burgemeester. Ter vergelijking kijken we daarnaast naar vertrouwen in landelijke instituties, namelijk de regering en de Tweede Kamer.

Figuur 5 laat zien dat een meerderheid van de respondenten vertrouwen heeft in de gemeenteraad. Ongeveer drie op de vijf respondenten geeft aan (heel of tamelijk) veel vertrouwen te hebben in de raad. Het vertrouwen in het (aftredende) college van burgemeester en wethouders ligt op een vergelijkbaar niveau. Het vertrouwen in de burgemeester is iets hoger: ongeveer twee derde van de respondenten heeft (heel of tamelijk) veel vertrouwen in deze bestuurder.

Ter vergelijking met landelijke instituties ligt het vertrouwen daar duidelijk lager. Ongeveer een derde van de respondenten geeft aan (tamelijk of heel) veel vertrouwen te hebben in de Tweede Kamer en de regering. Kortom, het vertrouwen in lokale politieke instituties is hoger dan in de landelijke instituties.

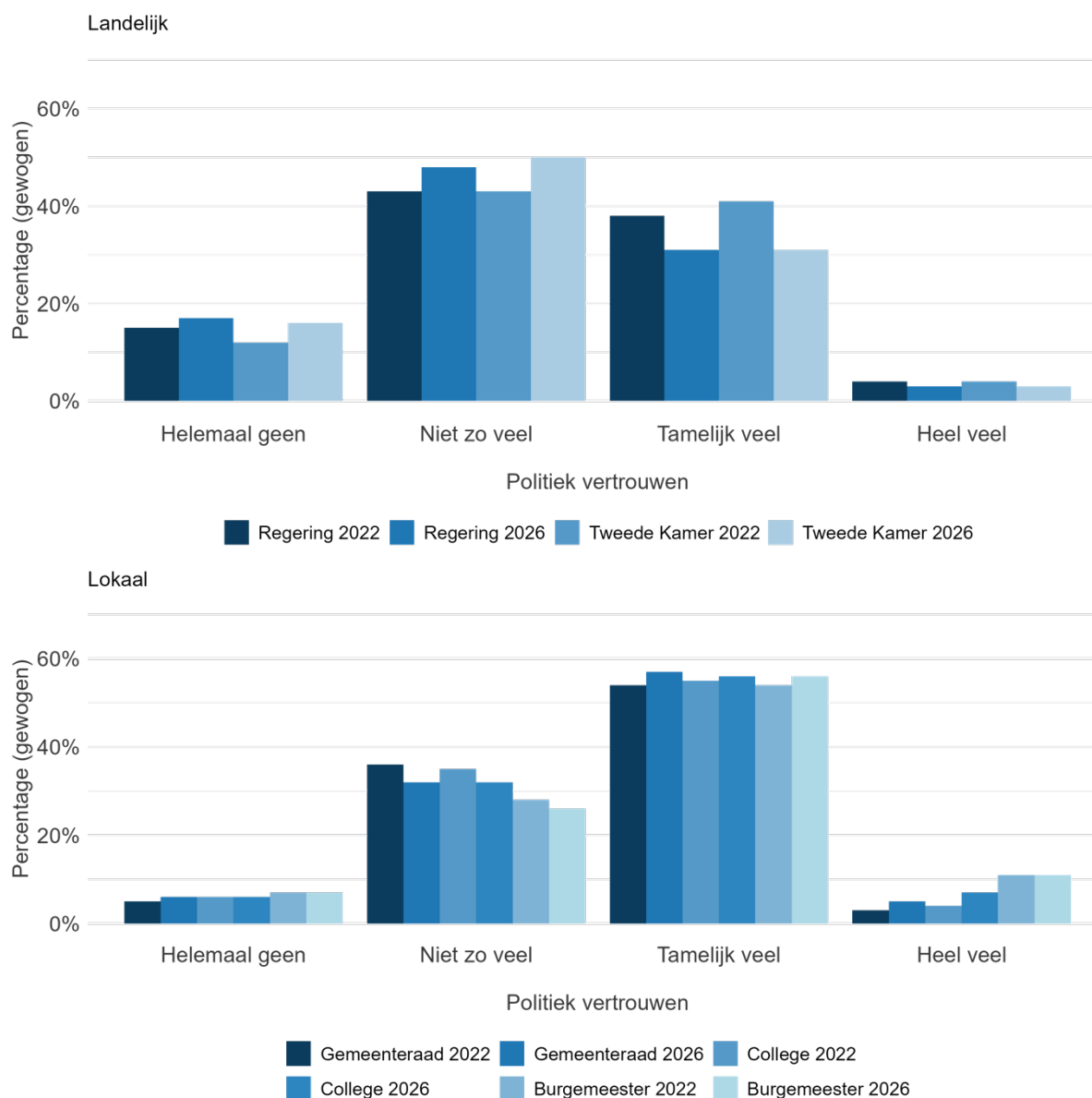
De vraag is in hoeverre deze vertrouwenscijfers zich in de tijd hebben ontwikkeld. In het Lokaal Kiezersonderzoek (LKO) van 2022 zijn dezelfde vragen gesteld. De resultaten zijn ook weergegeven in Figuur 5. Op lokaal niveau valt met name de stabiliteit op. De percentages vertrouwen in de gemeenteraad, het college en de burgemeester verschillen in 2026 slechts beperkt van die in 2022. Er is daarmee sprake van een hoge mate van continuïteit in lokaal institutioneel vertrouwen.

Op landelijk niveau zien we grotere verschillen. In 2022, kort na de formatie van het kabinet-Rutte IV, gaf nog meer dan twee op de vijf respondenten aan vertrouwen te hebben in de regering of de Tweede Kamer. In 2026 ligt dit aandeel duidelijk lager. Het vertrouwen in

⁷ Levi, M., & Stoker, L. (2000). Political trust and trustworthiness. *Annual review of political science*, 3(1), 475-507.

lokale instituties is daarmee opvallend stabiel gebleven. Er zijn geen aanwijzingen dat het lokale vertrouwen is mee gedaald met het afgenomen vertrouwen in de landelijke politiek.

Figuur 5: Politiek vertrouwen in verschillende personen/instellingen

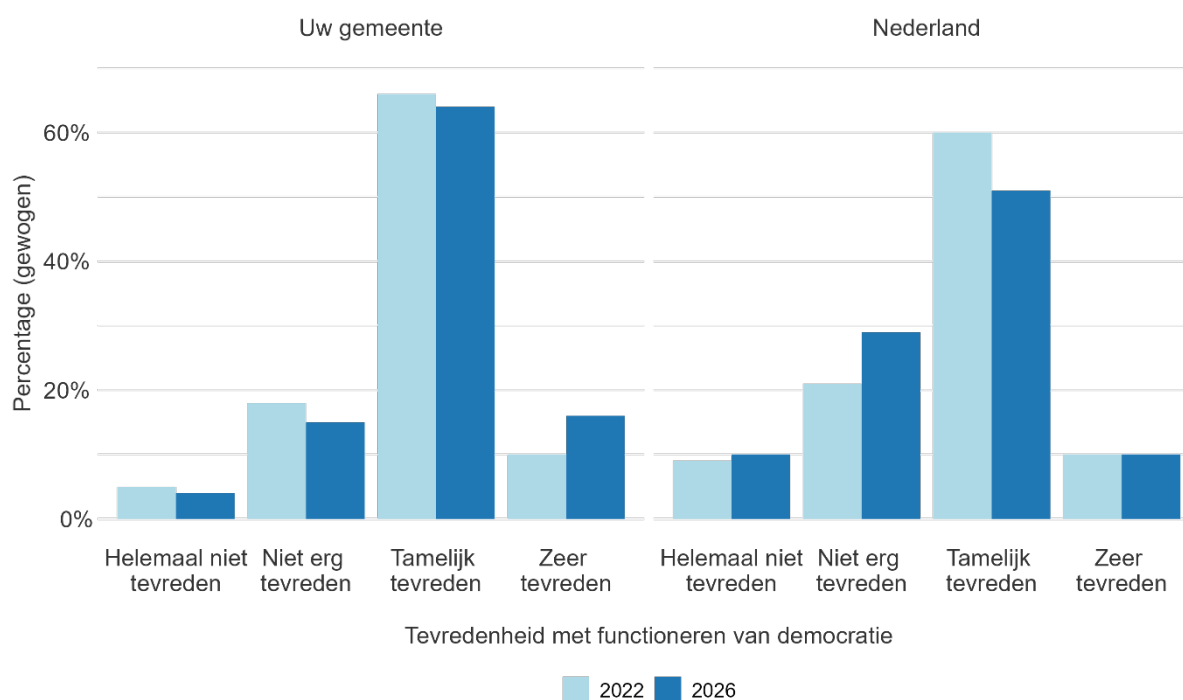

Bron: LKO 2022/2026

Ten slotte kijken we naar een meer diffuse politieke evaluatie: de tevredenheid met het functioneren van de democratie. Hierbij wordt geabstraheerd van het specifieke college en het gevoerde beleid en verschuift de aandacht naar het functioneren van het democratische systeem als geheel. Burgers kunnen het oneens zijn met het beleid van het zittende college of weinig vertrouwen hebben in specifieke politieke actoren, maar

desondanks tevreden zijn over het functioneren van de democratie. In een democratisch stelsel is immers sprake van regelmatige en vreedzame machtswisseling, waarbij een zittend bestuur kan worden vervangen door een nieuwgekozen bestuur.

Figuur 6: Tevredenheid met het functioneren van het democratische systeem als geheel

Wanneer we kijken naar de tevredenheid met het functioneren van de democratie op lokaal en landelijk niveau, komt een consistent patroon naar voren (zie Figuur 6). In 2026 is ongeveer vier op de vijf burgers (tamelijk of zeer) tevreden over het functioneren van de lokale democratie. Dit is een ruime meerderheid.

Voor de landelijke democratie ligt dit aandeel lager: ongeveer drie op de vijf respondenten is (tamelijk of zeer) tevreden over het functioneren van de nationale democratie. Ten opzichte van 2022 is met name de groep zeer tevreden burgers over de lokale democratie toegenomen, van 10 procent in 2022 naar 16 procent in 2026.

Ter vergelijking kijken we naar de ontwikkeling van de tevredenheid met de landelijke democratie. Hier is juist sprake van een daling: het aandeel (tamelijk of zeer) tevreden respondenten daalt van ongeveer 70 procent in 2022 naar circa 60 procent in 2026.

Samenvattend vinden we dat burgers vaker tevreden dan ontevreden zijn over het functioneren van het lokale bestuur, terwijl deze oordelen doorgaans beperkt gepolariseerd zijn. Het vertrouwen in de lokale politiek is stabiel en structureel hoger dan het vertrouwen in

de landelijke politiek. Daarbij geniet met name de burgemeester relatief veel vertrouwen, en is de tevredenheid met de lokale democratie hoger dan die met de landelijke democratie.

Deze bevindingen sluiten aan bij eerdere observaties uit onderzoek van Geurkink en collega's. Zij wijzen op een combinatie van relatief positieve evaluaties van het lokale bestuur en een beperkte mate van politieke interesse en kennis. Dit suggereert dat oordelen over het functioneren van de democratie niet noodzakelijkerwijs samenhangen met uitgebreide politieke kennis. Tegelijkertijd benadrukken zij dat beperkte betrokkenheid kan samenhangen met lagere politieke participatie, zoals niet-stemmen bij verkiezingen. In de volgende paragraaf gaan we in op de opkomst.

Opkomst

De verwachtingen over de opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen waren voorafgaand aan de verkiezingen laag. Politicologen Hans Vollaard en Henk van der Kolk waarschuwden enkele dagen voor de gemeenteraadsverkiezingen nog dat de opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen “lager dan ooit” zou uitvallen.⁸ Tegen deze verwachting in is de opkomst in 2026 gestegen. Met 54 procent lag de opkomst hoger dan bij de vorige gemeenteraadsverkiezingen, die een historisch dieptepunt vormden. Reden voor zeer groot enthousiasme is het niet: het betreft de op één na laagste opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen sinds de afschaffing van de opkomstplicht.

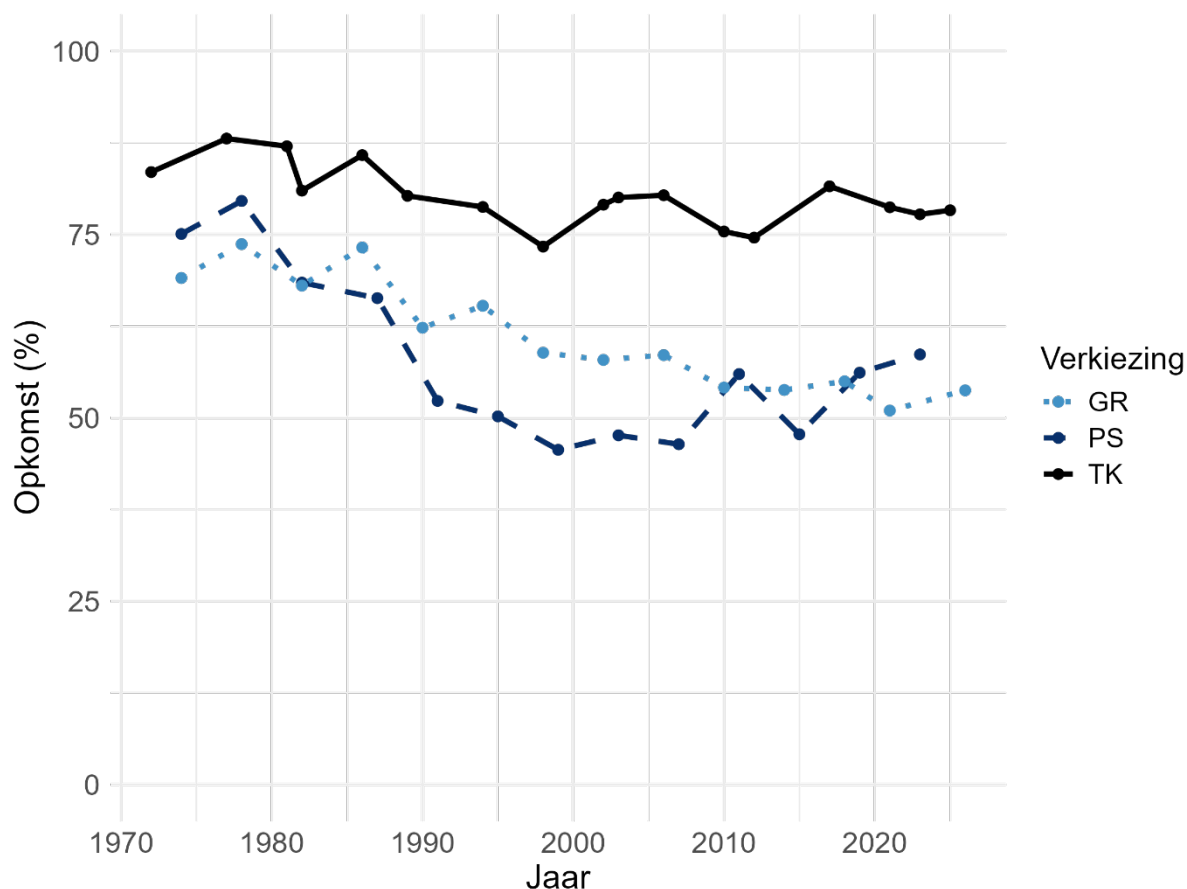
Figuur 7 plaatst de opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen in breder perspectief. De opkomst bij de Tweede Kamerverkiezingen ligt structureel hoger dan bij de gemeenteraadsverkiezingen. De opkomst bij de Provinciale Statenverkiezingen lag historisch juist lager, maar is sinds 2019 hoger dan die bij de gemeenteraadsverkiezingen.

De vraag is welke groepen vaker of minder vaak naar de stembus zijn gegaan. Tabel 1 laat zien dat vrouwen iets vaker stemmen dan mannen, dat ouderen vaker stemmen dan jongeren en dat mensen met een hbo- of wo-diploma vaker stemmen dan mensen zonder zo'n diploma. Eerder in dit rapport werd op basis van Geurkink en collega's verondersteld dat politieke interesse een belangrijke verklarende factor is. De resultaten bevestigen dit beeld: alle politiek geïnteresseerden hebben gestemd, terwijl onder respondenten zonder interesse ongeveer een derde heeft gestemd.

Ook vertrouwen in de lokale politiek hangt samen met opkomst. Onder respondenten met veel vertrouwen in lokale instituties ligt de opkomst boven de 70 procent, terwijl deze onder respondenten met weinig vertrouwen onder de 50 procent ligt. Ten opzichte van 2022 zijn met name twee veranderingen zichtbaar. Ten eerste is de opkomst onder respondenten met weinig vertrouwen gestegen: van ongeveer een derde in 2022 naar bijna de helft in 2026. Ten tweede is ook de opkomst onder jongeren toegenomen. Onder respondenten geboren na 1978 steeg de opkomst van iets meer dan vier op de tien in 2022 naar ongeveer de helft in 2026.

⁸ Vollaard, H. & Van der Kolk, H. (12/3/2026) “Opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen wordt in 2026 lager dan ooit” Stuk Rood Vlees

Figuur 7: Opkomst bij Gemeenteraads-, Provinciale Staten en Tweede Kamerverkiezingen
1970-2026

Tabel 1: Opkomst Gemeenteraadsverkiezingen 2022 en 2026 naar kenmerk

Jaar	2022	2026
Man	54%	56%
Vrouw	49%	52%
Geboren voor of in 1978	56%	59%
Geboren na 1978	43%	48%
HBO of WO	65%	66%
Geen HBO of WO	44%	47%
(Tamelijk/zeer) geïnteresseerd	100%	100%
Niet geïnteresseerd	30%	29%
(Tamelijk/zeer) veel vertrouwen in de gemeenteraad	67%	71%
(Helemaal geen/niet zoveel) geen vertrouwen in de gemeenteraad	35%	47%

In het LKO is respondenten gevraagd hoe belangrijk verschillende overwegingen waren om wél te gaan stemmen. Van de vier voorgelegde motieven scoort “mijn plichtsbesef als burger” het hoogst: vijf van de zes opgekomen kiezers noemt dit erg belangrijk. Daarna volgen “mijn wil om bij te dragen aan de lokale democratie” (vier op de vijf vindt dit belangrijk) en

“het belang van de gemeente voor mijn dagelijkse leven” (drie kwart vindt dit belangrijk). De overweging “mijn mening over een politieke kwestie in de gemeente waarin ik woon” scoort het laagst; nog steeds vindt twee derde dit belangrijk. Deze rangorde is identiek aan die in 2022, wat wijst op een hoge mate van stabiliteit in stemmotieven.

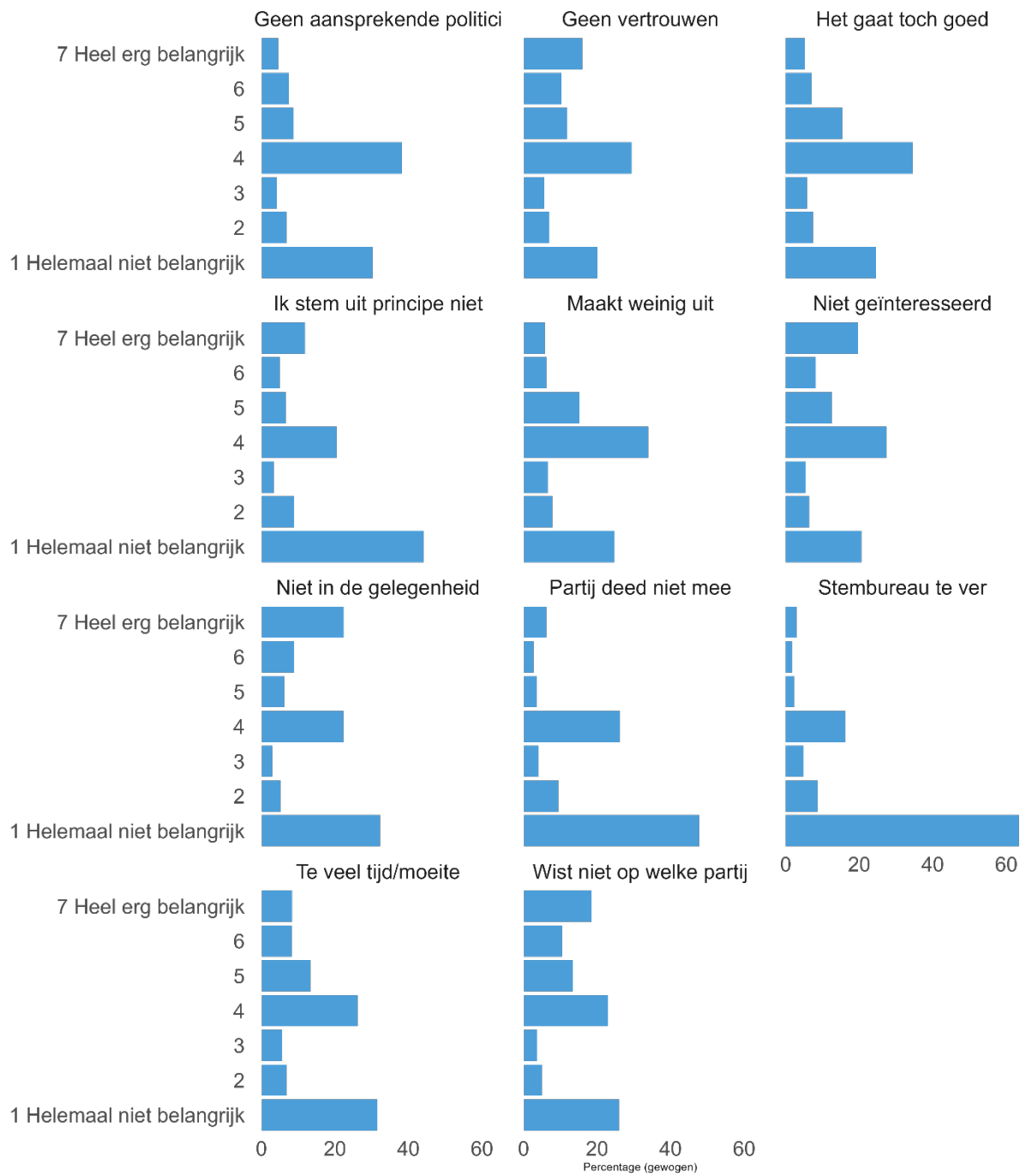
Daarnaast hebben we gevraagd naar redenen om niet te stemmen; dit geven we weer in Figuur 8. Niet-stemmers noemen gemiddeld vooral redenen die samenhangen met politieke afstand, zoals “ik wist niet op welke partij ik zou moeten stemmen”, “ik heb geen vertrouwen in de lokale politiek” en “ik ben niet geïnteresseerd in lokale politiek”. Ook het gelegenheidsargument “ik was niet in de gelegenheid om te stemmen” scoort relatief hoog.

Minder vaak genoemde redenen zijn meer apathische of praktische overwegingen, zoals “het gaat toch wel goed met de gemeente” en “wat de gemeente doet, maakt voor mijn leven weinig uit”. Nog lager scoren het gebrek aan aansprekende politici en de moeite die het kost om zich te verdiepen in de lokale politiek. Principiële niet-stemmotieven en het argument dat de gewenste partij niet meedeed, worden beperkt genoemd. Het minst vaak noemen thuisblijvers het argument dat het stembureau te ver weg was. Dit suggereert dat ervaren politieke afstand een belangrijkere rol speelt dan fysieke afstand.

Als we deze scores vergelijken met de scores uit 2022, dan zien we veel continuïteit. De belangrijkste niet-stemmotieven – gebrek aan interesse, laag vertrouwen en onzekerheid over de stemkeuze – stonden ook toen bovenaan. Het gelegenheidsargument “ik was niet in de gelegenheid” neemt eveneens een relatief prominente positie in beide jaren in. De grootste verschuiving betreft het aandeel respondenten dat principiële redenen voor niet-stemmen noemt.

Al met al was de opkomst in 2026 - tegen de verwachting in - gestegen. De opkomst onder jonge kiezers was met name hoger dan in 2022. Stemgedrag lijkt vooral te worden gedreven door plichtsbesef onder stemmers en ervaren politieke afstand is de belangrijkste reden om niet te gaan stemmen. Deze samenhang tussen politieke interesse en betrokkenheid en opkomst past bij het beeld van gemeenteraadsverkiezingen als verkiezingen van tweede orde, waarin motivatie en informatie een belangrijke rol spelen in de keuze om al dan niet te stemmen.

Figuur 8: Reden om niet te gaan stemmen

Bron: LKO 2026

Partijkeuze

Lokale partijen vormen gezamenlijk de grootste politieke familie bij de gemeenteraadsverkiezingen. Zoals verwacht⁹ is hun aandeel in 2026 verder toegenomen. Volgens de telling van de Kiesraad stegen lokale partijen van 31 naar 33 procent van de stemmen (Figuur 9). De toename in 2026 past binnen deze trendmatige ontwikkeling.

Figuur 9: Percentage stemmen op lokale partijen 2006-2026

Bron: Kiesraad

De vraag is waar lokale partijen hun stemmen vandaan halen. Figuur 10 toont een Sankey-diagram dat de stemovergangen visualiseert van de Tweede Kamerverkiezingen in november 2025 naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2026. De breedte van de stromen geeft het aantal kiezers weer dat van partij is veranderd.

In deze eerste analyse onderscheiden we vier categorieën: niet-stemmers, landelijke partijen, lokale partijen en combinatielijsten.¹⁰

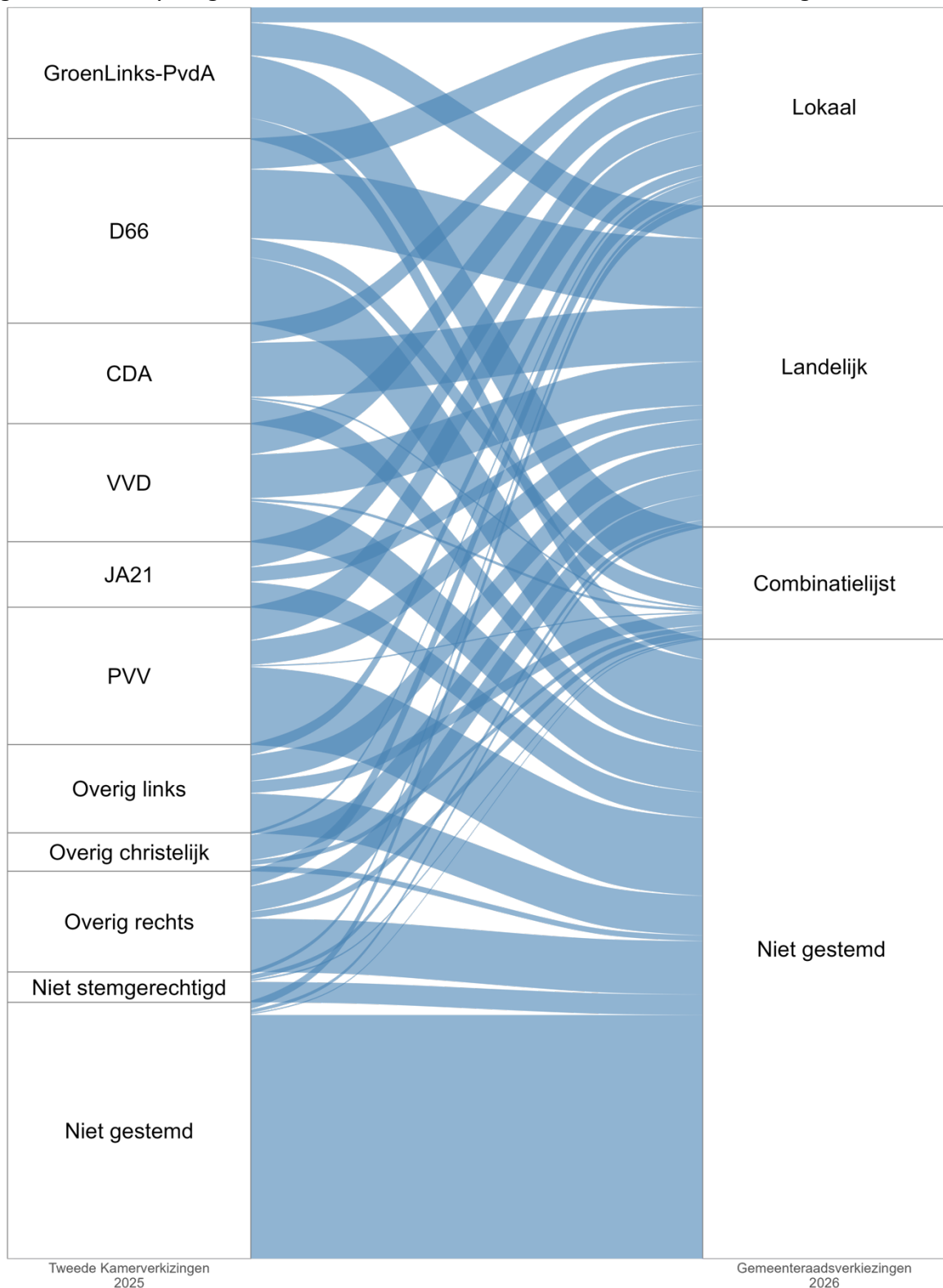
⁹ Otjes, S. (16 maart 2026) "De grootste politieke familie van Nederland" *De Hofvijver*.

¹⁰ In de uitgebreide slotrapportage zal meer gedetailleerd ingaan op individuele partijen.

Uit Figuur 10 blijkt dat kiezers van lokale partijen vooral afkomstig zijn uit het electoraat van diverse landelijke partijen. Daarbij dragen met name kiezers die landelijk op een radicaal- of centrumrechtse partij stemmen bij, waaronder VVD, PVV, CDA, JA21 en D66. Deze partijen leveren in vergelijkbare mate stemmen aan lokale partijen. Het aandeel combinatielijsten is bij deze verkiezingen hoger dan bij eerdere metingen. In 2026 stemde 12 procent van de kiezers op een combinatielijst, tegenover 3 procent in 2022. Deze toename hangt samen met het feit dat in deze categorie ook alle GroenLinks–PvdA-lijsten worden meegeteld. Kiezers die landelijk GroenLinks–PvdA stemden, vormen dan ook de grootste groep binnen het electoraat van combinatielijsten, gevolgd door kiezers van D66.

Een deel van de kiezers dat in 2025 nog stemde bij de Tweede Kamerverkiezingen is bij de gemeenteraadsverkiezingen niet gaan stemmen. Vrijwel alle partijen leveren kiezers aan dit niet-stemblok. De grootste bijdragen komen, naast respondenten die in 2025 ook al niet stemden, van kiezers van D66 en de PVV, de twee grootste partijen bij de Tweede Kamerverkiezingen.

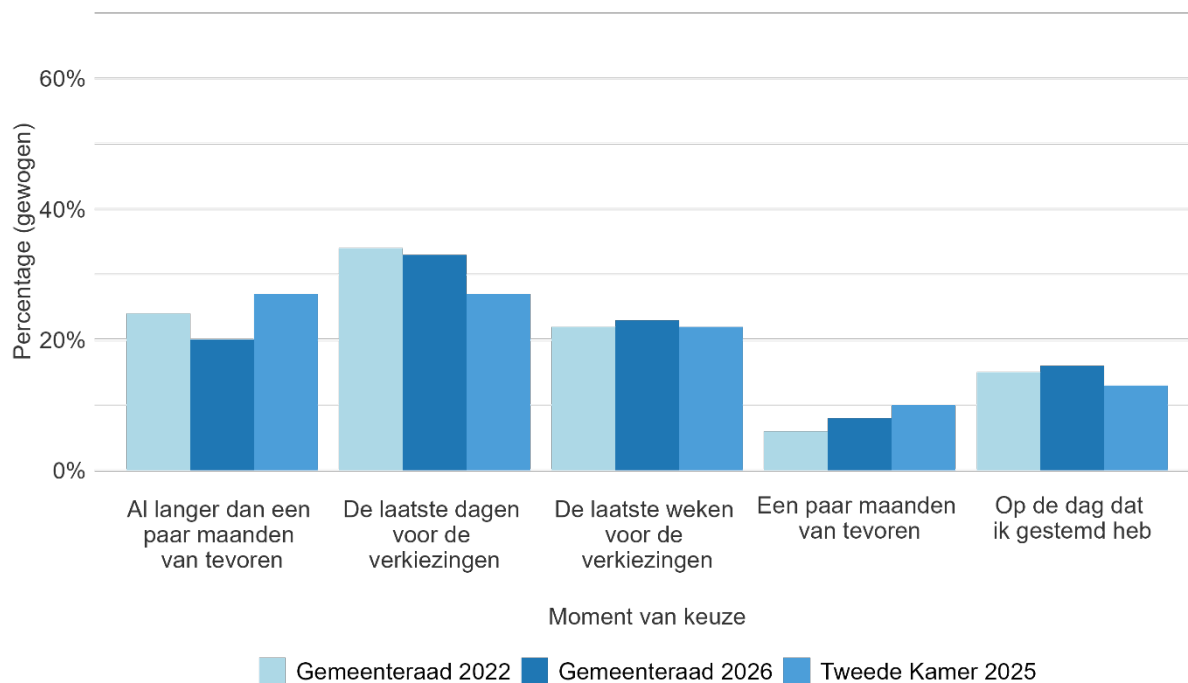
Figuur 10: Sankey diagram tussen Tweede Kamer en Gemeenteraadsverkiezingen

Overig rechts = FVD en BBB; Overig links = Volt, SP, DENK en PvdD; Overig Christelijk = SGP en CU.

Uit landelijk onderzoek blijkt dat kiezers hun stemkeuze steeds later in het verkiezingsproces maken.¹¹ Een ruime meerderheid beslist tegenwoordig in de laatste week voorafgaand aan de verkiezingen op welke partij zij landelijk zullen stemmen. Ook in het Lokaal Kiezersonderzoek is gevraagd wanneer kiezers hun stemkeuze hebben gemaakt (Figuur 11). Ongeveer één vijfde van de kiezers wist al geruime tijd voor de verkiezingen op welke partij zij zouden stemmen. Een kwart van de kiezers besloot dit enkele weken voor de verkiezingen. Ongeveer een derde maakte de keuze in de laatste dagen, terwijl circa een zesde de keuze pas op de verkiezingsdag zelf maakte.

Figuur 11: Moment van keuze

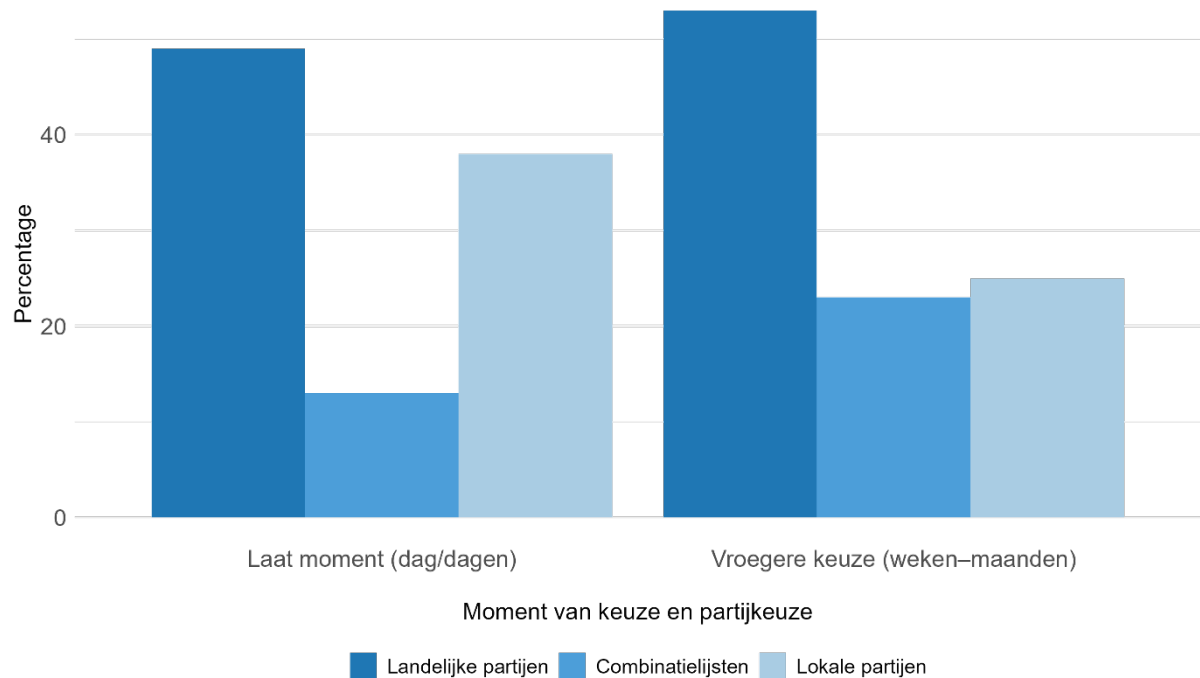

Het moment van stemkeuze hangt samen met partijkeuze (Figuur 12). De mensen die al weken voor de verkiezingen of eerder hun keuze hadden gemaakt komen voor de helft uit bij landelijke partijen, voor een kwart bij combinatielijsten en voor een kwart bij lokale partijen. Mensen die hun keuze later maken, komen voor de helft uit bij landelijke partijen,

¹¹ Van Holsteyn, J. & Irwin, G. (2026) "Het feest der verkiezingen: Over de aanloop naar de stemkeuze" In: Huijsmans, T., Hartevelde, E., Van der Meer, T. & Vermeulen, F. (red.) *Veelstemmig De Tweede Kamerverkiezingen van 2025*.

voor veertig procent bij lokale partijen en voor ongeveer een tiende bij combinatielijsten. Lokale partijen trekken daarmee relatief vaker kiezers die laat tot een keuze komen.

Figuur 12: Moment van keuze en partijkeuze

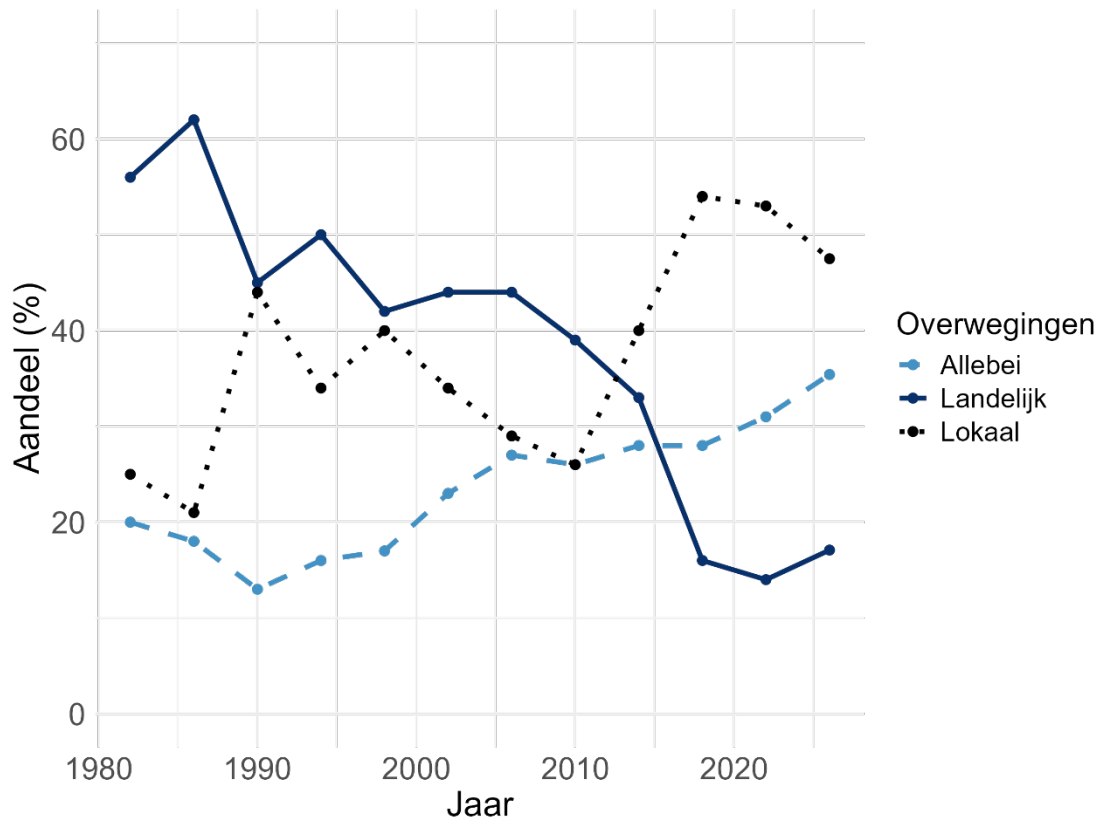

Bron: LKO 2026

Daarnaast hebben we aan respondenten gevraagd in hoeverre hun stemkeuze werd bepaald door lokale of landelijke overwegingen. Ongeveer de helft van de kiezers geeft aan primair te hebben gestemd op basis van lokale overwegingen. Een derde geeft aan dat lokale en landelijke overwegingen ongeveer even zwaar wogen, terwijl ongeveer een zesde vooral door landelijke overwegingen werd gedreven. Figuur 13 plaatst deze data in historisch perspectief. Hieruit blijkt dat het belang van landelijke overwegingen bij stemgedrag sinds de jaren tachtig sterk is afgenomen. Waar in de jaren tachtig nog meer dan de helft van de kiezers primair door landelijke overwegingen werd gestuurd, is dit aandeel sinds 2018 gedaald tot minder dan 20 procent.

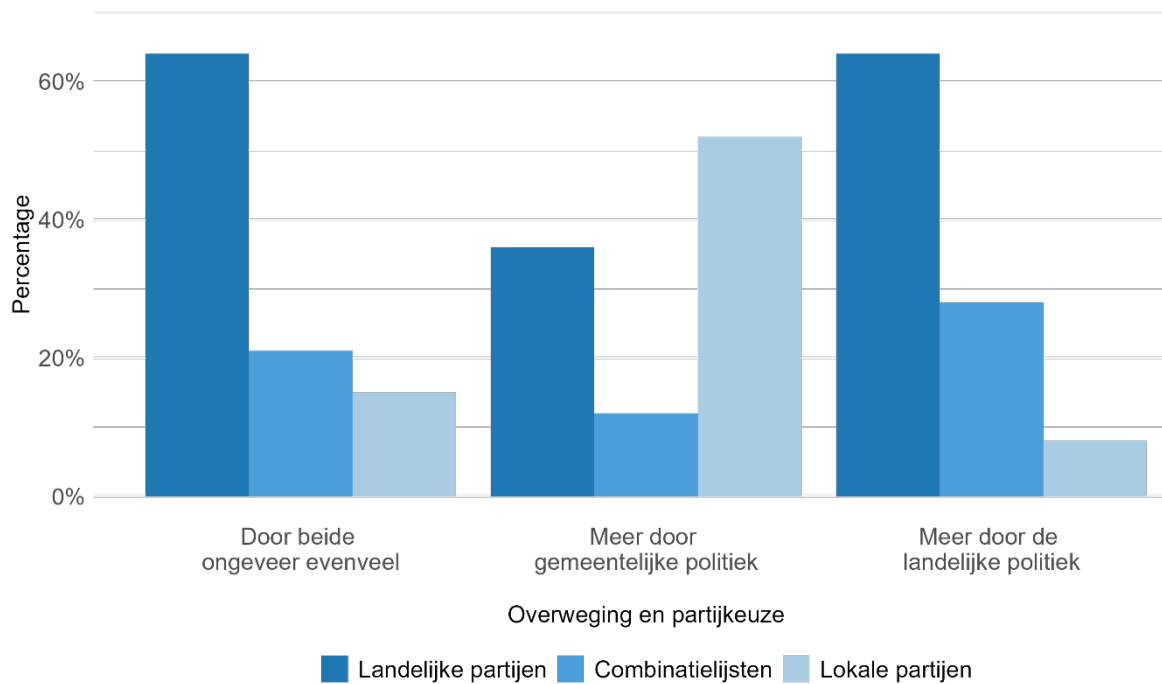
Daartegenover staat een toename van het aandeel kiezers dat vooral lokale overwegingen laat meewegen. Sinds 2014 vormt deze groep de grootste categorie. De resultaten voor 2026 sluiten aan bij deze langetermijnontwikkeling.

Figuur 13: Aandeel landelijke en lokale overwegingen bij stemkeuze 1982-2026

Doorlopende lijn: landelijke overwegingen; stippellijn: lokale overwegingen; streepjeslijn: allebei. LKO 2022/2026; Data 1982-2022: Jansen, G. & Vollaard, H. (2022). “De staat van de lokale democratie in de ogen van inwoners” In: Vollaard, H. & Jansen, G. (red.) *Democratie in de gemeente Lokaal Kiezersonderzoek 2022*.

Figuur 14: Landelijke en lokale overwegingen overweging en partijkeuze

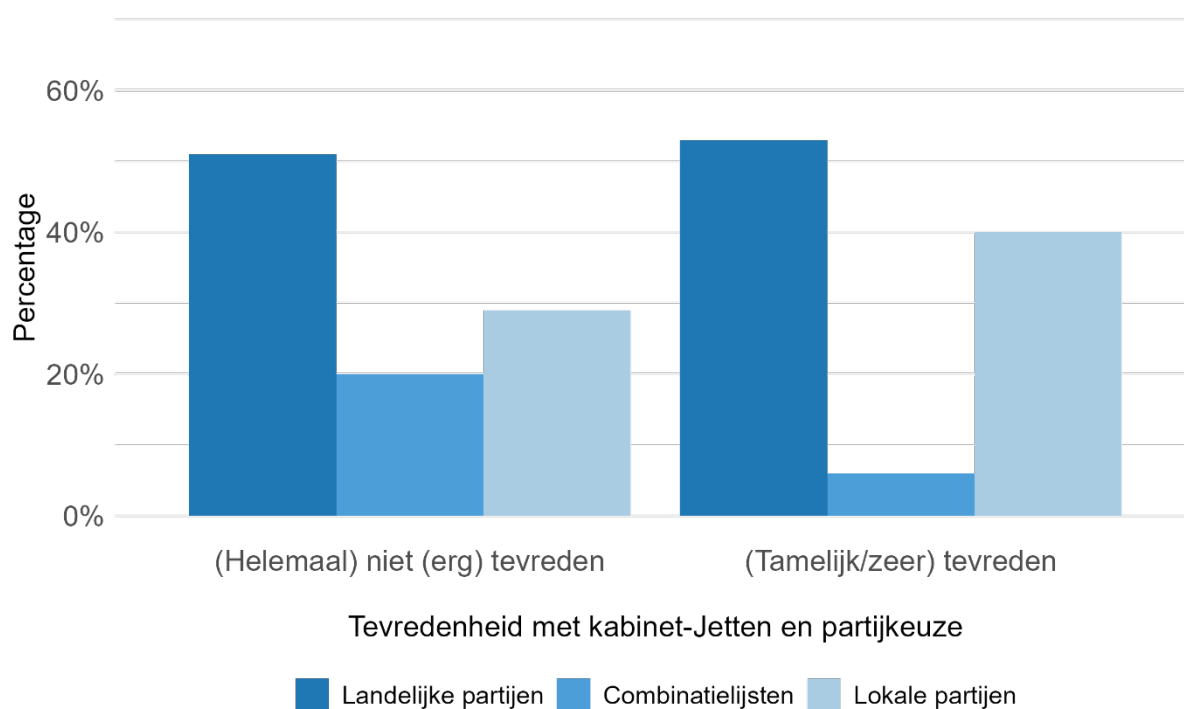
Bron: LKO 2026

De mate waarin kiezers zich laten leiden door lokale of landelijke overwegingen hangt samen met hun partijkeuze, zoals Figuur 14 toont. Onder kiezers die vooral door gemeentelijke thema's zijn gedreven, stemt iets meer dan de helft op een lokale partij. Ruim een derde kiest voor een landelijke partij en iets meer dan een tiende voor een combinatielijst.

Onder kiezers die lokale en landelijke overwegingen ongeveer even zwaar laten meewegen, stemt ongeveer twee derde op een landelijke partij, circa een vijfde op een combinatielijst en ongeveer een zesde op een lokale partij. Onder kiezers die vooral door landelijke politiek zijn gedreven, stemt net minder dan twee derde op een landelijke partij, minder dan een derde op een combinatielijst en minder dan één op de tien op een lokale partij.

Gaan die landelijke overwegingen met name over het functioneren van het kabinet? In hoeverre hangt (on)tevredenheid met het kabinet-Jetten samen met partijkeuze bij de gemeenteraadsverkiezingen? Onder de relatief kleine groep kiezers die tevreden is met het kabinet-Jetten, zoals Figuur 15 laat zien, stemt iets meer dan de helft op een landelijke partij (met name VVD, D66 en CDA). Circa 40 procent kiest voor een lokale partij en ongeveer 6 procent voor een combinatielijst (met name GroenLinks–PvdA). Onder kiezers die ontevreden zijn over het kabinet-Jetten stemt ongeveer de helft op een landelijke partij, circa 30 procent op een lokale partij en ongeveer een vijfde op een combinatielijst. Deze uitkomsten laten zien dat een stem op een lokale partij niet primair kan worden geïnterpreteerd als een stem tegen het kabinet: ook onder kiezers die tevreden zijn over het kabinetsbeleid komt een substantieel aandeel uit bij lokale partijen.

Figuur 15: Tevredenheid met kabinet-Jetten en partijkeuze

Bron: LKO 2026

De Tweede Kamerverkiezingen en de gemeenteraadsverkiezingen volgden snel op elkaar. Een deel van de kiezers stemde twee keer op dezelfde partij; een ander deel stemde bij beide verkiezingen op verschillende partijen. Tabel 2 toont de redenen om twee keer hetzelfde te stemmen; Tabel 3 toont de redenen om te wisselen.

Respondenten motiveren het consistent stemmen vooral inhoudelijk. Ongeveer vier op de vijf trouwe kiezers geeft aan inhoudelijke redenen te hebben om bij beide verkiezingen dezelfde partij te kiezen. Circa één op de zes noemt gewoonte als belangrijkste reden.

Onder kiezers die wisselen van partij worden vooral verschillen tussen landelijke en lokale thema's genoemd. Meer dan één op de drie wisselaars wijst hierop. Daarnaast speelt het partijaanbod een rol: ongeveer één op de vijf geeft aan dat de voorkeurspartij niet deelnam aan de gemeenteraadsverkiezingen. Eén op de zes respondenten heeft een voorkeur voor lokale partijen. Overige motieven, zoals verschillen in standpunten, teleurstelling in landelijke of lokale politiek of de kwaliteit van kandidaten, worden elk door minder dan één op de tien wisselaars genoemd.

Alles overziend ontstaat een beeld waarin lokale partijen een centrale positie innemen binnen het electoraat en waarbij stemkeuze sterk samenhangt met lokale overwegingen, late

besluitvorming en campagnecontext. De resultaten laten zien dat kiezers hun keuze bij de gemeenteraadsverkiezingen in belangrijke mate baseren op lokale thema's en contexten, ook wanneer zij in dezelfde periode landelijke politieke oordelen hebben gevormd.

Tabel 2: Reden om op bij de Tweede Kamerverkiezingen en de Gemeenteraadsverkiezingen op dezelfde partij te stemmen

Overweging	Aandeel
De standpunten van die partij komen overeen met mijn eigen standpunten	80%
Ik stem altijd op dezelfde partij	16%
Andere reden, namelijk	5%

Tabel 3: Reden om op bij de Tweede Kamerverkiezingen en de Gemeenteraadsverkiezingen op andere partijen te stemmen

Overweging om niet op ... (de partij bij de Tweede Kamerverkiezingen) te stemmen	Aandeel
Omdat bij gemeenteraadsverkiezingen andere thema's spelen dan bij Tweede Kamerverkiezingen	36%
... deed in mijn gemeente niet (zelfstandig) mee	22%
Ik stem graag op een lokale partij	15%
Een andere partij had betere standpunten dan ...	8%
Ik ben teleurgesteld in wat ... in de nationale politiek heeft gedaan	6%
Een andere partij had betere kandidaten dan ...	3%
Ik ben teleurgesteld in wat ... heeft gedaan in mijn gemeente	2%
Andere reden, namelijk	7%

Conclusie

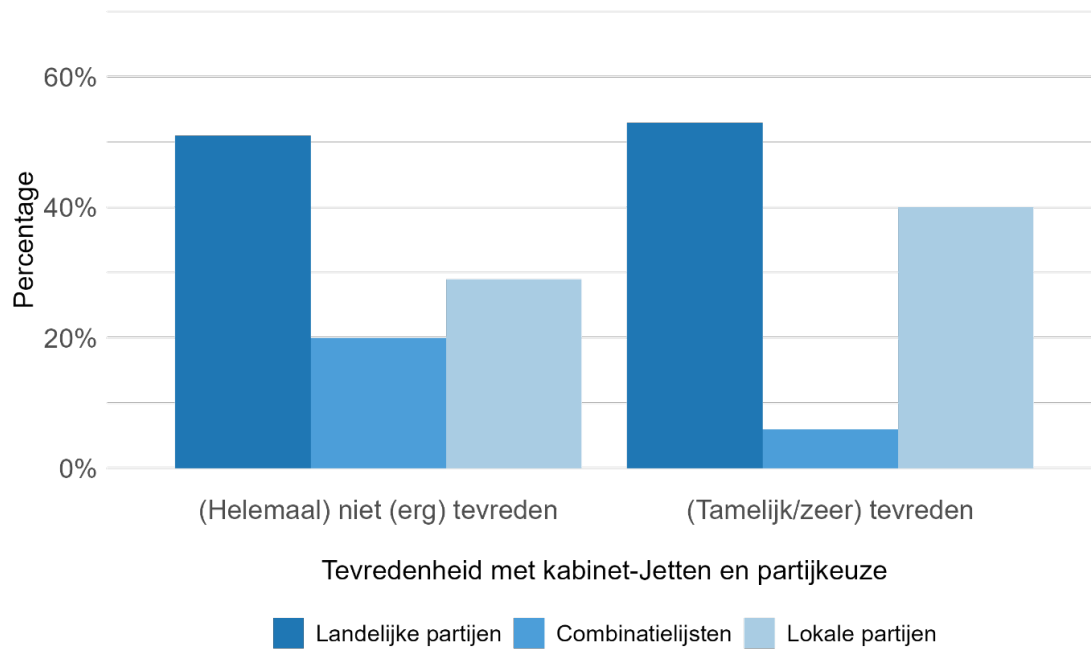
Waren de gemeenteraadsverkiezingen tweede-orde-verkiezingen? Zeiden ze met name iets over de landelijke politiek of meer over de lokale? Om dit te beoordelen zijn twee indicatoren onderzocht: opkomst en stemoverwegingen. Wat betreft opkomst blijkt dat kiezers minder vaak deelnemen aan gemeenteraadsverkiezingen dan aan landelijke verkiezingen. Tegelijkertijd is de opkomst in 2026, tegen de verwachting in, licht gestegen. De lagere opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen hangt samen met een ervaren afstand tot de lokale politiek: niet stemmen hangt samen met minder interesse en minder vertrouwen in lokale politiek. Dit past bij het beeld van gemeenteraadsverkiezingen als verkiezingen met een relatief lagere mobilisatie.

Wat betreft stemoverwegingen ontstaat een ander beeld. Kiezers geven aan dat lokale overwegingen het belangrijkste zijn bij hun stemkeuze. Dit geldt in het bijzonder voor kiezers van lokale partijen. Ook kiezers die van partij wisselen tussen landelijke en lokale verkiezingen doen dit vooral op basis van lokale thema's. Er is geen aanwijzing dat ontevredenheid met het kabinet-Jetten leidt tot een verschuiving richting lokale partijen. Stemkeuzes lijken daarmee in belangrijke mate te worden bepaald door lokale contexten.

Daarbij doet zich een patroon voor dat al langer in onderzoek wordt beschreven: beperkte kennis en betrokkenheid gaan samen met relatief positieve evaluaties van het lokale bestuur. Kiezers zijn in beperkte mate geïnteresseerd in lokale politiek en volgen de campagne niet intensief, maar hebben desondanks relatief veel vertrouwen in lokale instituties en zijn doorgaans tevreden over het functioneren van de lokale democratie.

Alles overziend is het beeld gemengd. Aan de ene kant wijzen lage opkomstcijfers op beperkte betrokkenheid, wat aansluit bij het idee van gemeenteraadsverkiezingen als tweede-orde-verkiezingen. Aan de andere kant laten stemoverwegingen zien dat kiezers hun keuze vooral baseren op lokale thema's en contexten. In die zin functioneren gemeenteraadsverkiezingen niet primair als graadmeter van de landelijke politiek, maar eerder als een verkiezing waarin lokale overwegingen dominant zijn voor degenen die deelnemen.

Figuur B1: In hoeverre vindt u dat de afgelopen verkiezingen eerlijk of oneerlijk zijn verlopen?

Bron: LKO 2022/2026; Landelijke data: Poos, A., Weessies, J. & Van Ham, C. (2026) "Vertrouwen in en percepties van het stemproces" In: Huijsmans, T., Harteveld, E., Van der Meer, T. & Vermeulen, F. (red.) Veelstemmig De Tweede Kamerverkiezingen van 2025.

Box 1: Vertrouwen in het stemproces

De gemeenteraadsverkiezingen in Gorinchem hebben de aandacht gevestigd op de volmacht als een kwetsbare punt in het verkiezingsproces. De burgemeester van Gorinchem, Reinie Melissant, kreeg concrete signalen van verkiezingsfraude in drie stembureaus. Daarbij zou in enkele gevallen een kandidaat herhaaldelijk zijn gezien met kiezers die meerdere volmachten bij zich hadden. Hierop is aangifte gedaan van mogelijke stemmerswerving, wat inmiddels heeft geleid tot zes aanhoudingen. De gemeenteraad heeft in reactie op de aangifte besloten tot het uitschrijven van nieuwe verkiezingen, om de integriteit van de uitslag te waarborgen. Dergelijke herhalingsverkiezingen komen zelden voor; de laatste keer dat dit gebeurde was in 1990 in Wormerland.¹² Mariken van der Velden en Bert Bakker benadrukken dat zo'n herstemming een belangrijke zelfcorrectie is:¹³ waar in andere landen, ongefundeerde fraudeclaims rond blijven zingen en het vertrouwen in de democratie ondermijnen, is hier bij een reële fraudeverdenking wel snel ingegrepen. In het LKO hebben we respondenten gevraagd hoe eerlijk of oneerlijk zij de lokale verkiezingen vinden (Figuur B1). Het onderzoek liep toen het nieuws over Gorinchem naar buiten kwam. Over het geheel genomen is het vertrouwen in het verkiezingsproces hoog. Drie kwart van de respondenten beoordeelt de verkiezingen als (zeer) eerlijk, terwijl circa 5 procent de verkiezingen als (zeer) oneerlijk beoordeelt.

Tabel B1: In hoeverre vindt u de volgende onderdelen van de gemeenteraadsverkiezingen in uw gemeente betrouwbaar of onbetrouwbaar?

Aspect	Stemmen in het stemhokje		Stemmen bij volmacht		Stemmen tellen		Vaststellen uitslag	
	2022	2026	2022	2026	2022	2026	2022	2026
Heel onbetrouwbaar	1%	2%	3%	4%	2%	3%	2%	2%
Onbetrouwbaar	3%	2%	10%	7%	3%	4%	3%	3%
Niet betrouwbaar, maar ook niet onbetrouwbaar	12%	10%	28%	21%	18%	13%	16%	12%
Betrouwbaar	48%	44%	45%	48%	52%	48%	54%	47%
Heel betrouwbaar	35%	42%	14%	21%	25%	32%	26%	35%

¹² Keultjes, H. (30 maart 2026) "Herstemming is niet uniek, herstemming vanwege mogelijke verkiezingsfraude wél" *Algemeen Dagblad* <https://www.ad.nl/politiek/herstemming-is-niet-uniek-herstemming-vanwege-mogelijke-verkiezingsfraude-wel~ae3c4146>

¹³ Van der Velden, M. & Bakker, B. (27 mei 2026) "Verkiezingsfraude in Gorinchem: een democratische stresstest" *Hofvijver* <https://www.montesquieu-instituut.nl/column/202605/verkiezingsfraude-gorinchem-een-democratische-stresstest>

Daarnaast hebben we naar de ervaren betrouwbaarheid van verschillende onderdelen van het verkiezingsproces gevraagd, waaronder het stemmen in het stemhokje, het tellen van stemmen, het vaststellen van de uitslag en het stemmen per volmacht. Zoals blijkt uit Tabel B1 worden het stemmen in het stemhokje, het tellen van stemmen en het vaststellen van de uitslag door een ruime meerderheid als (zeer) betrouwbaar beoordeeld: respectievelijk circa 85, 80 en 82 procent. Het vertrouwen in het stemmen per volmacht is iets lager. Minder dan 70 procent beoordeelt dit onderdeel als (zeer) betrouwbaar. Vergelijking met het LKO 2022 laat een grote mate van stabiliteit zien. De uitkomsten zijn vrijwel identiek aan die van 2022. Ook toen beoordeelde een ruime meerderheid de verkiezingen als eerlijk en bestond de meeste twijfel over het stemmen per volmacht. Vergelijkbare uitkomsten worden bovendien gevonden in onderzoek naar de laatste Tweede Kamerverkiezingen.¹⁴ Ook daar beoordeelt ongeveer vier op de vijf respondenten de verkiezingen als eerlijk verlopen. In het NKO is doorgevraagd naar wat kiezers oneerlijk vonden. Zij noemen vaak niet het verkiezingsproces als zodanig maar de campagne of de aandacht in de media. In het LKO is daar niet op doorgevraagd. Het is mogelijk dat dit nu ook speelt.

Alles overziend zijn er geen aanwijzingen dat het vertrouwen in het verkiezingsproces is afgenomen of dat de gebeurtenissen in Gorinchem hebben geleid tot een verslechtering van de perceptie van de integriteit van de verkiezingen.

¹⁴ Poos, A., Weessies, J. & Van Ham, C. (2026) "Vertrouwen in en percepties van het stemproces" In: Huijsmans, T., Harteveld, E., Van der Meer, T. & Vermeulen, F. (red.) Veelstemmig De Tweede Kamerverkiezingen van 2025.

Box 2: Methodologische verantwoording

We presenteren hier de eerste resultaten van het Lokaal Kiezersonderzoek. Onder auspiciën van Stichting Kiezersonderzoek Nederland, werkten onderzoekers van de Universiteit Twente, de Universiteit Leiden, de Universiteit van Amsterdam, de Radboud Universiteit Nijmegen, de Universiteit Utrecht, de Universiteit Tilburg, het Sociaal en Cultureel Planbureau en bureau Necker, hiervoor samen met het Centerdata dat het Longitudinale Internet Survey voor de Sociale Wetenschappen (LISS) beheert. 2,801 deelnemers van het LISS hebben de vragenlijst ingevuld. Bij het benaderen van respondenten is gestreefd naar een representatieve steekproef. Meer specifiek is gewogen naar opkomst bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2025, opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2026, geslacht, geboortejaar, opleidingsniveau en de mate van stedelijkheid van de woongemeente.

Voor geboortejaar is, in lijn met eerdere edities van het LKO, een tweedeling aangebracht. In het LKO 2022 was er een onderscheid gemaakt tussen respondenten geboren vóór of na 1963. Omdat sinds de vorige editie vier jaar zijn verstreken, is de scheidslijn eveneens vier jaar opgeschoven: waar eerder onderscheid werd gemaakt tussen respondenten geboren vóór of na 1963, gebeurt dit in het LKO 2026 op basis van geboorte vóór of na 1967.

Voor opleidingsniveau gebruiken we vijf categorieën: basisonderwijs, vmbo, havo/vwo, mbo en hbo/wo. We hebben niet gewogen naar partijkeuze, maar uitsluitend naar stemgedrag (wel of niet gestemd). We presenteren ook data van het LKO 2022 en het Nederlands Kiezersonderzoek (NKO) 2026. Bij de eerste baseren we ons op de data met dezelfde gewichten. De data voor het NKO zijn altijd afkomstig uit secundaire bronnen.